

EUSKARAREN KOMUNIKAZIO-ESPARRUA

Jose Inazio Basterretxea Polo

Aitor Zuberogoitia Espilla

euskarazko **kazetaritzaren** I. kongresua

1.- SARRERA

Txosten honek **euskararen komunikazio-esparrua** definitu nahi du. Euskararen komunikazio-esparrua, berba-hirukote magikoa da. Magikoa da hirua, zenbaki moduan: бага, biga, higa. Era berean, magikoa da batekoa, batasuna: dena baita bat; bat den heinean, dena da dena. Magikoa ere bikoa: zuria da beltza, eta beltza da zuria.

Aztia da hirua. Behin eta birritan lortzen ez dena, hirugarrenean lortzen ei da. Magikoa, zeren sasiaren gainetik eta hodeien azpitik, hirugarrena baitabil: ez dena, bada. Eta, hiru berbarekin hasten da ponentzia, hitzaldiaren tituluak hiru hitz biribil baitakarzkigu gogora: euskara, komunikazioa eta esparrua.

Tituluaren hiru berba kateatu horiek zenbait galdera formulatzera garamatzate. Beste hainbaten artean, honoko hauek egin litezke: ba al du hizkuntza horrek, euskarak, komunikazio-esparrurik? Eta berezkoa al du euskarak esparrua, hots, esparru propiorik ba al du euskarak? Eta, baldin badu, zelan defini liteke euskararen komunikazio-esparru hori? Eta, definitzen ahaleginduta, bakarra al da komunikazio-esparrua? Edo, batzuk al dira? Eta bat baino gehiago balira, maila berekoak ote lirateke horiek? Eta, balizko esparru horiek guztiek ba ote dute etorkizun komunik? Edo bakar bakoitzak al du? Hemen eta orain, euskararen komunikazio-esparrua ezaugarritu gura dugu, nondik datorren ikusi eta nora doan aurreratzen ahalegindu.

Era unibertsalago batean formulatuta, goiko tituluko hiru berba horiek lerro berean jarri dituzte hizkuntza bat, funtzio bat eta espazio bat; horiek dira hor goian iradokitzen direnak, magiak magia. Batetik, hizkuntza bat: beste toki batzuetan erabiltzeaz gain, batez ere Euskal Herrian erabiltzen direnetariko bat, ez bakarra. Bestetik, funtzio bat,

komunikazioa: edozein hizkuntzak ahalbidetzen duenatariko bat, askorentzat oinarritzkoena eta garrantzitsuena izango dena, nahiz eta bakarra ez den seguru asko. Eta, azkenik, espazio bat: hizkuntzak komunikatzeko erabiltzen dituenetako bat. Horra gure hiru hitz magikoak.

Hiru hitz uztartzen dituen titulu horren formulazioan, gainera, lotura bat iragartzen da berba horien artean, eta, erdi atzekoz aurrera berreraikiz diskurtsoa, esan genezake ezen funtzioari dagokiola espazioa, eta hizkuntzari dagokiola funtzioa. Alegia, komunikazioari dagokio esparrua, eta halaber euskarari dagokio komunikazioa. Bitarteko terminoak ematen die muturrekoei uztardura: komunikazioak hurbiltzen ditu hizkuntza eta espazioa, euskara eta esparrua. Egiten dugun irakurketa horretan, bitartekoak kateatzen ditu lehena eta hirugarrena, euskararen eta esparruaren arteko zubia da komunikazioa.

Gauzak horretara, egia esan, inkognita handi bat argitzen zaigu, zeren espazioa ez baitagokio hizkuntzari, funtzioari baizik; hots: espazioa ez da euskararena, esparrua ez da euskararena; komunikazioarena baizik. Arduratzen gaituen komunikazio hori euskaraz egiten da, hain zuzen ere; medio eta hedabide desberdinetan.

Euskarazko komunikazioa. Maila batean edo bestean, hedabideetan nahiz hezkuntzan edo ikerkuntzan, horretan dihardugu hemengo guztiok. Bagarena badakigu, jakin; alabaina, nolakoak garen ez daukagu oso argi. Sentimenduz eta pentsamenduz badakigu bagarena, hori badakigu, jakin. Zer garen edo zelakoak garen intuizioz baino ez dakigu gaur-gaurkoz, nahiz eta hori erraz alda daitekeen gure artean; izan ere, lau egunerako hitzordua egina dugu hemen, eta horrek argitu beharko liguke panorama apur bat. Txosten honen helburu nagusia hausnarketarako gako batzuk ematea da.

Txosten honek badu beste gako bat, beste zor bat. Eta da, irekiera-ekitaldiaren eta sarrera-hitzaldiaren ondoren, Euskal Kazetarien Lehen Kongresuko *lehen txostena* izatea. Abiapuntu bat da, beraz. Indarrak hartzeko puntua da. Joko-zelaia marrazteko abagunea. Definizioak aurreratzeko egokiera.

Arduratu egiten gaitu gure eskuetan utzi den gaiaren zamak. Izan ere, zerbait fundamentatu behar dugu, zerbaiti oinarria eman behar diogu, zerbaiten ezaugarri biribila eskaini beharko genizueke. Printzipioz, printzipiozko zerbait hau egiteko, buru bakarra baino bi hautatu gintuzten antolatzaileek, lau begik bik baino gehiago ikusten dutelakoan nonbait. Horrek arrisku bat zekarren bere baitan: buru beste aburu izatearena. Baina arrisku hori hartu eta geure egin beharra zegoen. Oilo desberdinen arrautzez egindako moleta izan da gurea. Baina zartagina, padera, bakarra da, eta horrek lagundu digu zuenganatzen dugun txosten hau idazten.

Paradoxa bat kontatu gura dizuegu hasieran, anekdota bat. Gu biotako bati gertatua udaberri honetan hemen, Bilbon bertan. Kongresuaren harian sartzen hasteko, benetan gertatutako istorioa kontatu nahi dizuegu. Paradoxa da ondokoa, baina baita paradigma ere. Gure tesiek eraitsi gura luketen gaizkiulertu bat ilustratzeko adibidea da ondokoa. Eraitsi nahi dugun gaizkiulertua oso zabaldua da gizartean, bai eta gure esparruan bertan ere. Hara ipuina:

Bilboko taberna batean gaude. Hiru lagunen arteko eztabaidaren lekuko gara:

Bezero batek dio: *Izatez, hi nongoa haiz?*

Tabernariak erantzun: *Ni, izatez, hemengoa nauk, bertokoa.*

Beste bezeroak: *Zelan bertokoa, Bilbon jaiotakoa al haiz?*

Zazpi Kaleetan gaude. Bezeroak bilbotarrak dira; dirudienez, garbitasun ezin aratzagoz txinboak. Bezeroek hala eskatuta, tabernariak informazio osagarria eskaintzen die bi horiei: familia zein duen, non jaio den, nola hasi den tabernan lanean, eta abar.

Eztabaidak honetara jarraitzen du:

Bezero batek dio: *Beraz, bertokoa barik, hi galiziarra haiz, aita hangoa huen-eta!*

Tabernariak: *Galiziar-galiziarra ez zakiat. Hiru hizkuntzatan moldatzen nauk; izan ere, fablo galego, euskaraz ere bazakiat, eta hara: gaztelaniaz ere mintzo nauk, zuokin hain zuzen ere.*

Tabernariaren erantzunaren ondoren une luzea zabaltzen da. Isilunea luzea da, bai eta lodia ere. Erlojuak gelditu direla dirudi, gaiaren sakontasunak hala merezi du, nonbait. Katilua eramaten dut ahora eta, ekaitza izan litekeena gozatu guran edo, azukre gehiago ematen diot kafesnari. Nire koilaratxoaren zintzarria nabarmena da. Beste zaratarik ez da tabernan. Halako batean epaia dator, maxima, laurok itxaroten egon garena.

Bezero batek dio: *Bai, bai. Euskara jakingo duk baina, "euzkeldun" (sic.) izateko, euskara baino gehiago behar duk.*

Besteak: *Jakina. Besterik ez genuen behar!*

Amaitu eta banoala egiten dut keinu. Gorri bana dute eskuan bezeroek. Tabernariak kafe-katilua hartu dit; *"hurrengora arte"*, diost.

Arratsaldeko hiru eta erdiak. Bilboko Zazpi Kaleak.

Eta zer gehiago behar da, bada?

Jakin ezazue ezen arduraz hartu genuela txostena idaztearen erronka, baita itxaropenez ere. Gure buruan uneoro egon da presente honoko hau: "Izan zaitez baikorra. Ez baitu gehiegirako balio bestelakoa izateak" ¹.

2.- EUSKARAZKO KOMUNIKAZIOAREN ESTATUTUA

Lehen atal honetan, euskarazko komunikazioaren estatutua eraiki nahi dugu; itaun nagusi bik arduratzen gaituzte, horri gagozkiola. Batetik, zeintzuk dira euskal komunikazio-esparruaren esentzia eta substantzia? Eta, bestetik, zein da bere etorkizuna? Hots, ba ote dute esentziak eta substantziak aurrera egiteko nahikoa indarrik, potentziarik?

2.1.- ESENTZIA ETA SUBSTANTZIA

Gauza bakoitzari *berez* dagokiona da esentzia. Aristoteles gogoan duenak buruan gordeko du esaldi hura: "*Kalias berez da Kalias, hots, Kaliasi dagokion esentzia*"².

Zerbaiten definizio sakona eta dudarik gabekoa da esentzia: *gauza baten esentzia da gauza hori dena, gauza hori den aldetik*³. Horrela bada, barru-barruko zerbait da inoren nahiz ezeren esentzia; jakina: ez da zer aleatorioa, ustekabeen bildua, gaur bai baina bihar ez dena, aldakorra dena. Inoren edo ezeren esentzia da huraxe dena, hura den aldetik.

Beraz, esentzia ez da anekdotikoa. *Izaki baten berezko izaera osatzen duten ezaugarrien multzoa* da esentzia, hiztegiaren batean irakurtzen baduzue. *Izaki* agertuko da hitz-biltegian, baina *gauza* ere izan liteke.

Zein da gure gaiaren esentzia? Zer da euskarazko komunikazio-esparruan *esentzia*? Hor, zer da *berez* euskarazko komunikazio-esparruari dagokiona? Zer da definitzailea euskarazko komunikazio-esparru delako horretan? Euskarazko komunikazio-esparrua den heinean, euskarazko komunikazio-esparrua den aldetik, bada, zer da euskarazko komunikazio-esparrua?

Bilatzen ari garena ez da ausazko zerbait, menturazkoa, gaur ager edo bihar desager litekeena. Bilatzen ari garena da gaur indarrean dagoena eta bihar indarrean egon beharko duena. *Berezko*

ezaugarri baten bila ari gara. Sakoneko zerbaiten bila ari gara, ez dugu ausazko ezer behar.

Euskarazko komunikazio-esparru delako horretan, muinekoa, esentziala, lehen hori da: hizkuntzari dagokiona, alegia, euskara. Horrek bereizten du gurea, antzekotzat jo litezkeen gainerako esparruetatik. Esentzia baldin bada mugarri definitzailea, esentzia hori zerbait purua da, beste inon aurkitzen ez dena, eta, batez ere, beste ezer definitzen ez duena. Euskarazko komunikazio-esparrua *euskarazkoa* da; agian tautologia irudiko zaio norbaiti, Pernandoren egia galanta. Gogoan izan, ordea, batzuetan egia horiek izaten direla bistaratzen gaitzenak. Ez hori bakarrik: bizi dugun egoera bitxian, dudak nonahi sortzen dira; eta argi utzi behar da: *euskarazkoa* da *euskarazkoa*; eta ez *euskarazkoa* gehi *erdarazkoa*, demagun gehi *frantsesezkoa*, gehi *ingelesezkoa* edo gehi *gaztelaniazkoa*.

Esan dezagun argi: euskal hedabideak euskaraz diharduten heinean dira *euskal hedabide*. Har dezagun Koldo Mitxelena bidelagun, dioguna sendotzeko:⁴

“Esanaren arabera, euskaldun zahar nahiz berriek idatzirikako zernahi, literaturaren barrunbean sartzen baldin bada, euskal literatura da. Aitzitik Euskadiko jendeak –eta jakinaren gainean darabilt izen hau, *Euskal* Herriaren lehen zatiaren bitartez nahastea sor ez dadin-, *erdaraz*, edozein *erdaratan*, idazten duten neurrian ezin daitezke izan euskal idazle; euskaltzale sutsu agertzen baldin badira ere, *erdal* idazle dira. Horrela, euskal idazle genuen Silvain Pouvreau; *erdal* idazle, haatik, Pio Baroja eta Jean de Sponde. Eskubide osoa dute, beraz, *Zeruko Argiak* eta *Anaitasunak* iragarkietan oihukatzen dutenean: *Geu gara euskal prentsa*. Eta gainerakoak euskal prentsa dira euskarari sarrera uzten dieten heinean eta ez gehiagotan. *Obras son amores, y no buenas razones*, esan ohi da aski ezaguna dugun beste hizkuntza batean, eta ez dabilta oker, nik uste, hori diotenak”.

Mitxelenak kinka larri eta jakin batean idatzi zuen hori, 1970eko hamarraldi amaieran. Garai hartan, Hego Euskal Herrian euskal prentsa *Zeruko Argia* eta *Anaitasuna* (eta eurekin batera *Jakin* eta *Herria*) baino ez zirela aldarrikatu beharrez izan ziren kazeta donostiarra eta bilbotarra hurrenez hurren, kazeta elebidun sortu berri batzuek ere euren burua euskal prentsa modura aurkezten zutela ikusirik; eta, ber gauza egin behar izan zuen 1980ko hamarraldi hasieran Lapurdin *Gure Irratiak*, *Radio Adour Navarrerren* egitasmo elebidun diglosikoaren aurrean euskarak aulki bat ez, unibertso oso bat behar zuela aldarrikatzean. Baiki: euskaraz diharduten/ziharduten hedabideak izan dira azken mende laurden luzean euskal komunikazio-esparruari eutsi diotenak; eutsi ez ezik, zabaldu ere dezente zabaldu dute, hainbat egitasmo direla bide.

Baina hel diezaiozun berriro Koldo Mitxelenak eskaini digun hariari. Errenteriako hizkuntzalariak argi samar utzi digu nor den euskal idazle eta nor ez. Logika berari jarraiki, euskarazko komunikazio-esparruari beha jarrita, erratzeko beldur barik esan dezakegu ezen *Berria*, *Argia*, *Herria*, *Zabalik*, *Aldaketa 16*, *Uztaro*, *Jakin*, *Elhuyar* nahiz euskarazko aldizkari espezializatuak oro, edo tokian tokiko prentsa euskaldun geroz eta indartsuagoa esparru horretan sartzen direla bete-betean. Ez ordea *El Correo*, *Deia*, *Gara*, *Le Journal du Pays Basque*, *Sud-Ouest*, *Diario Vasco*, *El Periódico de Álava*, *Diario de Noticias*, *Diario de Navarra* eta enparauak. Lehenbizi izendatu ditugunak euskarazko kazetak dira, *euskal kazetak*; bigarren sortan bildutakoak, ordea, Euskal Herriko kazetak dira, baina ez euskarazkoak, eta, beraz, ez dira euskal prentsa, Euskal Herriko prentsa baizik. Har dezagun berriro Mitxelenak eskaintzen digun makulua⁵: "(...) ez dut uste", zioen Mitxelenak, "ez dugu uste, euskararik gabe deus denik euskal kulturaren izena eskubide osoz har dezakeenik. (...)". Maiz errepikatu zituen gainera horrelakoak; hara, adibidez, beste bat⁶: "(...) euskal (hots, euskaraz mintzatzen direnen) (...)".

Logika horri jarraiki, hortaz, euskarazko komunikazio-esparruarentzat ezinbesteko da *ETB1, Xaloa TB, Goiena TB, Ttipi-Ttapa TB, Kanaldude, Goierri TB, Zarautz TB* eta beste zenbaiten jarduna; baina ez *ETB2, Telebilbao, Canal 4, Canal 6, Teledonosti, Canal Gasteiz, TVPI* eta abarren erdarazko edukiak eta diskurtsoak.

Era berean, *Bizkaia Irratia, Euskadi Irratia, Arrasate Irratia, Gure Irratia, Euskalerria Irratia, Irulegiko Irratia, Xiberoko Botza* eta beste hainbat ere euskarazko komunikazio-esparruaren zutabe sendo dira, baina ezin dugu gauza bera esan Euskal Herrikoak izan arren erdara hutsez edo batik bat erdaraz ari diren *Radio Euskadi, Radio Vitoria, Europa FM, Radio France Pays Basque* eta beste hainbati buruz; zaku honetan sartu behar ditugu baita *Herri Irratiaren* adar desberdinak eta *Lapurdi Irratia* bera, azken horietan euskarazko emankizunek dezenteko lekua betetzen dutela eta euren ekarpena oso aintzat hartzekoa dela aitortzen dugun arren; haatik, Mitxelenaren berbak berriro geure eginez, irratiok euskarazko komunikazio-esparruko kide dira "*euskarari sarrera uzten dioten heinean eta ez gehiagotan*".

Ezin ahaztu, azkenik, euskarazko komunikazio-esparruan funtsezko erreferentzia direla *sustatu.com, Berria* nahiz *Argiaren* edizio elektronikoak, *zernola.net, zientzia.net, ueu.org* eta euskara hutsez diharduten beste webgune batzuk (geroz eta gehiago). Euskara apaingarri huts modura edo, onenean, erdal testuen halamoduzko itzulpenak egiteko darabilten webak, aldiz, nekez bihurtuko dira euskarazko komunikazio-esparruaren erreferentzia.

Hizkuntza da, hortaz, euskal komunikazio-esparruaren esentzia, elementu definitzailea; ez ordea abertzaletasuna, kontu jakin batzuei buruzko ikuspegia edo beste irizpideren bat. Euskal komunikazio-esparrua, beraz, euskaraz diharduen heinean da *euskal komunikazio-esparrua*. Gainerakoak, Euskal Herriko hedabide elebidunak (elebidun diglosikoak euretariko ia guztiak) dira. Ezinbesteko azalpena da hori, berriro diogu, eta hori barneratu ezean, nabarmena da kolpe-huts

egiteko arriskua. Kolpe-huts egin izan da, adibidez, eta behin baino gehiagotan gainera, kontzeptuak bestelakotu eta hedabide abertzale elebidunek osaturiko esparruari *Euskal Esparru Komunikatibo* deitzean, hizkuntzaren irizpidea bazter utzita; eta ez pentsa aspaldiko kontuak direnik, oraintsukoak baizik.

Diogunez, oraintsu izan gara gisa horretako definizio okerren eta kontzeptu-nahasketen lekuko, baina askoz lehenagotik dator soka. Egin dezagun atzera, oraingoak errazago izango dira-eta gogoan. 1976an bertan, barbarako, erdal eta euskal prentsaren arteko erlazioa eta definizio-nahastea urtea amaitu orduko argitu beharraz mintzo zen Joan Mari Torrealdei, gisa honetan mintzo ere:⁷

“Euskal prentsa euskaraz dela aitortu, onartu eta laguntzen ez duen erdal prentsak diglosia finkarazten du. Aldizkarien euskal izenak eta tituluak ez daitezela inoren engainutarako izan.

Hona hemen euskal kazetaritzaren puntu larri batzuk. Aztertzeak merezi du, eta aurrez aurre ez ikusi nahia geure buruaren kaltetan da. Erdal eta euskal prentsaren arteko erlazio hau, euskal kazetaritzaren urtea amaitu orduko argitan jarri behar genukeen arazo bat da”.

25 urte baino gehiago igaro dira ordudanik eta, orain gauzak aldatzen hasiak diren arren, oraintsu arte definizio eta kontzeptu okerren gatibu izan da euskal hizkuntza-erkidegoa. Honezkero, ordea, badakigu beste definizio horiek eta haien atzean zegoen hautu elebidun diglosikoak zer eman duten. Gauza bat baita denontzat onuragarri den eleaniztasun indibiduala eta beste bat, oso bestelakoa gainera, inon inoiz modu orekatuan gauzatu ez den elebitasun soziala.

Elebitasuna helburu modura jarri izan da maiz, baina horrelakoetan zehaztu egin beharko litzateke elebitasun indibidualaz ala sozialaz ari garen: izan ere, elebitasun soziala ez baita egoera egonkor bat, bi hizkuntzetako bat gailentzera daraman prozesuaren

une jakina baizik. Haren aldeko jarduera kontzientziadunik abiarazi ezean, egoera elebidunean hizkuntza gutxituak behea jotzen du beti, beste hizkuntzaren mesedetan. Eta gainbehera hori zelan edo hala eskema diglosiko batekin galgatzea lortuz gero ere, hizkuntza bat beti izango da baztergarri, anekdotiko, periferiko, eta bestea, aldiz, ezinbesteko, ofizial, zentral. Hortaz, eredu elebidun diglosikoa hizkuntza gutxituarentzat desoreka-iturri dela jakin arren, eredu horren alde jardutea *galtzera jokatzea da* Lluís V. a Aracilek jada gaztigatu zigun moduan⁸. *Lingua navarrorum*ari zentraltasun erabatekoa ematen dioten sistemek baino ez dute bermatzen, beraz, hizpide dugun komunikazio-esparruaren *euskal* izaera hori.

Ezen jada esana dugun moduan, euskal komunikazio-esparruaren esentzia, elementu definitzailea, nortasun-emailea, euskara baita. Esentzia gora eta esentzia behera ari garenez, agian, salaketa ere lepora diezaguke norbaitek esanez guk proposatzen dugun euskal komunikazio-esparruaren definizioa lar estua dela, lar murriztailea... Gauza gehientsuenak bezala, begiradaren arabera izango da hori ere, kontzeptu hau, izan, ondo malgua baita. Koldo Izagirrek zioen moduan⁹, era horretara interpretatuta oso murriztailea eta aldi berean oso zabala da *euskaldun* terminoa: gure aldamenean bizi den euskal herritarra definiziotik at utz dezake, ez ordea Japonian bizi izanagatik euskaraz berba egiteko gai den pertsona. Argi geratzen dira, honenbestez, esentziari eta *euskal* terminoari buruzkoak. Norbaitek esango du *euskal* hori *vasco/basque* modura itzultzen dutenean arazoak sortzen direla anbiguotasuna dela bide... Anbiguotasunok konpontzea denon lana da; guk, kazetari euskaldunok, argi ikusten dugu, txostenean definitzen ari garen moduan.

Hizkuntza, hortaz, gure berbetan *esentzia* da, arima; eta bere ondoan forma desberdinak har ditzakeen buztin moldagarria du. Buztina garrantzitsua da, oso; ontziak egiteko, ez edukiak amesteko. Diogun esentzia eta arima hori buztin desberdinetara eraman liteke,

buztin horietan gorde liteke, horietan gauzatu eta horiei esker forma aurkitu eta bertan bizi. Baina buztina lurra da, eta hizkuntza arnasa.

Gure testuinguruan, esentziak eroale desberdinak igurikatzen ditu; guretzat kongresu honetan, esentziaren eroale nagusia *komuniozko* harremana da, komunikazioa hain zuzen ere. Eta horretan aurkitzen du gure esentziak bere forma moldagarria.

Guretzat eta hemen, hizkuntzak harreman bat ahalbidetzen du, ez da pentsamendu hutsa; guretzat eta hemen, hizkuntza *zer* bat da *zerbait* komunean jartzeko. Hor hartzen du forma esentziak.

Elkarlanerako lanabes bihurtzen zaigun heinean eta joko sozialerako lantresna zaigun neurrian gorpuzten da gure esentzia. Landare-haziaren antzerakoa eta berebizikoa da guretzat esentzia, halako moldez berebizikoa, non esentziak, haziaren antzera, *zer* berria erna bailezake, egokiak direnean baldintzak. Hemen, hazia interesekoa dugu landarea dakarkigun heinean, ikusgarri egiten den heinean, ukigarri dakigukeen heinean. Hitza da hazia, komunikazioa landarea.

Eta zein da euskarazko komunikazio-esparruaren substantzia? Gogoan izan ezen euskara, batez ere, *euskaran bertan* dela; dena dela, batzuetan *ele bitan* bilatu beharra dago, eta inoiz *hiru eletan* ere bai. Esan nahi da: euskarak argia eta mundua ikus litzake euskaran bertan, egoera puruan; beste batzuetan konpainian ikusten ditu argia eta mundua. Baina han eta hemen, oinarritzko hura da esentziala: euskara.

Esentziatik substantziara jauzi eginda, gaur eta hemen, substantzia da *komunikazioa*, harreman-jarioa: pribatua nahiz publikoa. Hemen substantzia da *komunikazio-estrategian oinarritutakoa*: batzuetan datu-trukea, inoiz lekukotasunaren aldarrikapena, baita limurtze-saioa ere.

Komunikazioa *substantziala* zaio euskarari, esentziaren substantzia den heinean: alegia, han non gorpuzten baita esentzia. Hartara, euskararen substantzia da *edozein gauza material osatzen duen edo osa dezakeen materia komunikatzailea*. Komunikazioa da esentziari, gure artean hizkuntzari (euskarari) *forma* ematen diona, *forma bat* ematen diona. Komunikazioa da euskararen *forma substantziala*; beste hitz batzuetan esanda: euskararen *gizarteratzailea*. Ezen ardatz nagusi baitzaio euskarari komunikazioa. Komunikazioak munduratsen du euskara. Gizarte-komunikazioak bihurtzen du bizigarri euskara atmosfera publikoan.

Baina egin dezagun aurrera: orain galdera nagusia da ikustea substantziak nola baldintza lezakeen esentziaren etorkizuna. Galdera sakona da, proiektzioaren eta espekulazioaren mamuak pizten dituen. Gure kasura etorrita, hizpide dugun esparruaren substantzia komunikazioa da, euskararen joan-etorri librea bermatzen duen hedabide-sistema.

Esana dugu halaber orain desafio nagusia honako hau dela: ikustea substantziak zelan baldintza lezakeen esentziaren etorkizuna. Eta mementoz, baldintzatzen du, horixe baietz: substantzia, elementu gizarteratzailea, komunikazio-esparrua indarge, ahul daukanez, euskara bera ere ahul dago. Harremana bestela ere arrazoitu daiteke: hizkuntza gutxitua denez, komunikazio-esparrua ere halamoduzkoa du euskarak. Harreman dialektiko hau gorabehera, argi dagoena da gaur egun euskarazko komunikazio-esparrua makal samar dagoela. Jose Mari Velez De Mendizabalen berba hauek horren adierazgarri dira¹⁰:

“(...) Hirurogeigarrenetako euskal kulturaren kontsumoa hutsaren hurrena zen. Eta gaur egun ere, populazioaren zati konkretu batekoa ezik, oso txikia izaten jarraitzen du. Hamarkada hartan, euskal irakurleen kopurua anekdota bat zen (...) eta (...) idazleak – gutxi izanda ere!- gehiago ziren euskal prentsa eta liburuetara hurbiltzen ziren irakurle soilak baino.

Euskal analfabetismoa oso altua zen gizarteko maila guztietan.
(...)

Berrogei urte geroago, frankismoaren erorketaren aurrean itxaroten genuen susperraldi askatzailearen izpiek ahultasun kronikoan segitzen dutelakoan nago. Ia-ia bi belaunaldi oso euskal eskolan hazi eta hezi den arren, nire zalantza sendoak dituden bide onetik ote goazen. Hezkuntza sistemak euskarazko kontsumoa suspertzeko azpiegitura egokia ez duela ezarri iruditzen zait, eta gure gizarteari mekanismo politikoak falta zaizkio garapen integralerako (...)"

Euskarazko komunikazio-esparrua izan bada, beraz, baina ondo ahula da bere izate hori. Egia da halaber kontu hauetan argazki sinkronikoari, unean unekoari baino, bilakaera diakronikoari, denboran zehar izaniko garapenari erreparatu behar zaiola. Eta, bigarren ikuspegi horretan oinarrituta, aurrera egin dugula ere esango du askok. Hurrengo txostena aurkeztuko duten lagunek azalduko digutenez, ordea, oraindik bide luzea geratzen zaio euskarazko komunikazio-esparruari. Alegia, esentziaren gizarteratzaile den substantzia sendotu beharra dagoela, baldin eta esentziak, euskarak, libre zirkulatzerik izango badu.

Eta, beste itaun bat: indarririk ba al du euskarazko komunikazio-esparruak ahulezietatik ihes egin eta aurrera jotzeko?

2.2.- POTENTZIA

Egiten ahal dena omen da potentzia; baina, potentzian den guztia ez da nahitaez amestu den modu hartan gauzatzen. Potentziak badu espekulaziotik zerbait. Potentzia deitu zaio sarritan bilakaeraren printzipioari, aldaketa ahalari, bihurtzearen aukerari. Urak indar potentziala du altuan denean, zeren jaustean benetako indarra garatzen baitu. Amets-bideak pizten ditu potentziak, gauzatze-

bidean jartzen ditu ahalak. Potentziazko indar hori bideragarria izan daiteke, nahiz batzuetan ez den hala, eta ihes egiten digun.

Gainera, *potentzia* esaten bide zaio zerbait ongi burutzeko gaitasunari, edo ongi burutzeko nahimenaren arabeko gaitasunari. *Potentzia* da gauza guztien baitan dagoen indarra: bideragarria nahiz bideratzeko ezina.

Eta, zein da euskarazko komunikazioaren potentzia? Zein da horren aldaketaren ahala edo bilakaeraren aukera? Zein da euskarazko komunikazioaren indar-gaitasuna?

Zein den bere potentzia? Bada, amets-bidea eta gauzatze-bidea arian-arian zehazten doazena. Batez ere, euskarazko komunikazioaren potentzia da bere baitako biltegia, bere esparrua, bere espazio propioa, berezkoa eta bereizia: bere zurrunbilo esentziala. Urak argindarra sortzeko legez, euskarazko komunikazioak berak ere bere biltegia behar du, bere multzo propioa, etorkizun komun bati begiratuko diona, horizonte komuna eraikiko duena, hain justu.

Mendiko ur guztiak ez dira batera eta modu berean bideratzen. Ez. Eta, ez du zertan. Zenbait erreka hor zehar dabilta, bide bakarrera eraman gabe; euren edertasunean ari dira. Presan hartu arte, argindar handirik ez dute emango horiek. Eta halakoxea da euskara auzoko erdaldunetan, ez du bonbillaren goritasuna ahalbidetzen; basotik at ernalduta den hazia da.

Erdarekin inguraturik, potentzialki bigarren mailako hazia da euskara, landare eskasa. Potentzialki, euskararekin da indartsuen euskara, orduan sortzen du benetako sinbiosi eragilea. Azken urteotako euskara hutsezko kazeten jardunak, batetik, eta elebidun diglosikoenak, bestetik, argi eta garbi erakusten dute hori.

Potentziari begiratuta, akaso, norbaitek galdetuko du: *ahalgarri al zaigu aurrerago jotzea?* Edo: *badugu etorkizunean gaur baino*

hobeto egoteko konfiantzarik? Posible al dira gure artean estrategiak, aurrerago jotzeko?

Nahiak, nahi izateak berak markatu ohi ditu maiz posible denaren mugak. Jar ditzagun puntuak esanikoa egiaztatzen duten adibide batzuk. 1980ko hamarraldi hasieran, *Gure Irratia* euskara hutsez ziharduen Euskal Herriko lehen irrati modura plazaratu zenean, baina, *Radio Adour* elebidun diglosikoaren hautua hobetsi zuen euskaltzale askok eta askok posibilismoaren izenean, Lapurdiko kostalde frantsestuan euskara hutsez jardutea ameskeria zela argudiatuta. Gaur ETB1 bezala ezagutzen dugun katearen begiak euskaraz ireki ziren, albistegi bat euskara hutsez egitea ezinezkoa zela zioten ahots askori aurre eginez. Ber gisan, *Euskaldunon Egunkariaren* sorrera-garaian asko izan ziren euskara hutsezko eguneroko bat egiteko baldintza objektiborik ez zegoela esan zutenak. Ezin ahortzi, era berean, garai hartan bertan inor gutxik pentsatzen zuela tokian tokiko informazioan erdarazko hedabide handiei aurrea hartzea posible zenik, herri-prentsa euskaldunak besterik frogatu zuen arte. Adibideak asko dira. Argi dago: baldintza objektiboak garrantzitsuak dira, baina ez ditzagun ahaztu baldintza subjektiboak.

Egin dezagun aurrera. Spinozari irakurriko zeniotenez: *zenbat eta perfekzio gehiago baitu gauza batek, hainbat eta gehiago du egiten eta hainbat eta gutxiago pairatzen*¹¹. Hori nahi izaten dugu denok; hortaz, saia gaitezen honoko itaun hau argitzen: *zer falta zaie gure hedabideei, euskarazkoei, gehiago egiteko eta gutxiago pairatzeko, gutxiago sufritzeko?* Horri erantzuteko gauza al gara?

3.- EUSKARAZKO KOMUNIKAZIOAREN MARATILAK

Bada, aurrekoa hona ekarriz: *posible ote da gure artean aurrerago jotzea ahalbidetuko diguten estrategiak sortzea?* Horixe da maratilaren erronka. Erantzungo al diogu horri?

Crocek inoiz esan izan duenez, *galdera orok berez darama galdegaiaren berri izatea, nolabait*¹². Beraz, intuizioz, badirudi euskarazko hedabideen inguruan etorkizuneko estrategia posibleak *posible* direla; esan nahi baita, euskarazko hedabideen etorkizuna asmatzean, intuitu, intuitzen dela estrategia batzuk posible izan litezkeela; alabaina, intuitu, intuitzen da estrategia batzuk ezin direla inola ere posible izan, agian. Kongresuak argituko ahal ditu horiek!

Euskarazko komunikazioak bildu gaitu hona. Eta, jakina, kidetasun-sentipen orokor batek, hots: euskararen herriko kide izatearen sentimendu komunak. Konstatazio horrek sintonia eta gutxieneko adostasun-maila aitortzen dizkio etxe honetara bertaratutako ororen artean sortutako giroari. Beraz, etorkizuna badute gure esentziak eta substantziak, bai *potentzialki* bederen, lehengo hitzak gogoratuta.

Ironia apur bat duen salaketa batek emango digu koska berri honetara igotzeko indarra. Irakurria izango duzu noski honoko hau, edo zuri zeuri esan izan dizute inoiz; edozein modutan ere ez zaigu arrotz egingo: *zure liburuak, oi zein gustura irakurriko nituzkeen... erdaraz baleude!*¹³ Edo zure artikuluak, edo zure erreportajeak, edo zure dokumentalak...

Izan bagarela jakiteko nahiz aurrera egiteko, ordenatu behar izaten ditugu gure pentsamenduak: *gai bakunenetatik eta ezagutzeko errazenetatik hasita, poliki-poliki, mailaka bezala, konposatuenen ezagutzara igoz*, Rene Descartesek esango zukeenez¹⁴. Dakigunetik ez dakigunera egin beharko genuke jauzi. Dakiguna da garena. Ez dakiguna da izango garena, hor dago gure potentzia. Garena gara, izan garena izan garelako; baina, baita izango garena izan gura dugulako ere.

Has gaitezen beraz dakigunetik: euskarak badu beste inorena ez den esparru propioa eta berezkoa, berezia: bere esentziak ahalbidetzen duena. Munduaren kognizioan eta horren azalpenean, euskararen esparrua berea da; eta da: erdarena ez dena, hain justu. Bere-bereak dituen esparru kognitiboak eta ehundura azaltzaile propioak ditu euskarak, bere-bereak eta ez beste inorenak.

Euskara bat izan da eta hala da, eta erdarak beste zerbait izan dira eta badira; ez da irakurketa baztertzaila hemen proposatzen dena, baina, hala ere, bereizketa derrigorrezkoa da. Horrek ez du esan gura erdara gurea ez denik, baina *gurea* izan arren, ez da *euskararena*. Pertsonarenak izan daitezke, eta hala dira kasu askotan, euskara eta erdarak. Pertsonak ditu bereak euskara eta erdarak, baina euskarak ez du erdara bere, ezta kontrara ere; zeinek bere lekua dauka.

Beraz, euskarak bere esparrua, berea eta propioa du. Beste kontu bat da gizakiak berak esparru desberdinak egin ditzakeela bereak, eta hori ona ei da, mundu guztiak dioenez (are hobea gurea bezalako hizkuntza-komunitate txikientzat, oso garrantzitsua baita horrelako komunitateetako kideek hizkuntza bat baino gehiago jakitea, bai mundu zabalarekin harremanetan izateko, bai mundu zabal horretan sortzen diren ekarpen interesgarriak norbere hizkuntzara ekarri ahal izateko; haatik, lehen ere esan dugun moduan, gauza bat da eleaniztasun indibiduala eta beste bat inon inoiz modu orekatuan gauzatu ez den ustezko eta balizko elebitasun soziala).

Gatozen berriro bide nagusira, zeharbideak bazter utzita: Euskal Herrian, funtsean, *euskal* komunikazio-esparrua eta *erdal* komunikazio-esparruak dauzkagu. Izan ere, komunikazio-esparru *elebidunak* anekdotikoak dira gizarte-komunikazioan, euskara egiten dute bonsai erdararen basoan.

Beste kontu bat da zehaztea ea euskarak berezkoa duen komunikazio-esparrua *bat* eta bakarra den edo, aldiz, askotarikoa, plurala. Esan nahi baita, agian, euskarak berezkoa duen esparrua, bat eta bakarra izan ordez, esparru aurpegi- eta izate-askotarikoa dela. Eta, iruditzen zaigunez, euskararen esparruak arlo desberdinak dauzka bere baitan, kudeatzen dituen lur-sailen ezaugarrien arabera. Goazen horretara.

Euskarak badu esparru barru-barruko bat, indibiduala, hiztunarena berarena dena. Hitztunak bere buruarekin euskaraz egin lezake, euskaraz amets lezake mundua, euskaraz irudikatu etorkizuna, euskaraz jaso iragana. Hor, euskarak barne-hizketa, barne-komunikazioa garatzeko esparrua eskaintzen dio pertsonari. Eta esparru hori oso da humanoa, eta oinarrizkoa beste edozein marrazten ahalegindu aurretik. Auto-eragin puruzkoa da esparru hori, indibiduala deitu izan dioguna. Abiapuntuko komunikazio-esparru giltzarria da.

Baina esparruen definizioa ez da horretara mugatzen, ezta hor ahitzen ere. Arestiko esparru barne-barneko horretaz gain, euskarak esparru irekiagoak irabaz litzake oinarrizkoa, primarioa, den aurrekoaz gain, baina hura finkatu ondoren. Euskarak lagun hurkoarekiko komunioa ezartzeko bide eman lezake, lehen truke gorputz-kanpoko ahalbidetu lezake. Eta, hala denean, euskarak burmuinetik harago egingo du jauzi; intimitate indibidualetik harago egingo du jauzi. Elkar-eraginaren esparrua da hori, pertsonaz harago joan den heinean. Euskarak kanpo-hizketarako bidea eman lezake, kanpo-komunikaziorako bidea ematen duen heinean.

Barne-hizketa eta hizketa hurkoaren esparruak deskribatu berri dira. Kanpo-hizketarako jauzi nagusi horrek gero eta lur-ezpain gehiago irabaz ditzake, gero eta irekiagoa izan daiteke, gero eta globalagoa bihurtuta. Behin pertsonaz haraindiko arloak bereganatzen hasita, balizko bide zabalagoen bilaketak ez duke azken

mugarririk: euskarak lagun-taldeak eta espazio publikoak irabaz ditzake, eta hala egin du denboraren poderioz, batzuetan fortuna handiarekin, beste batzuetan fortuna eskasarekin. Gorputzaz kanpoko esparru horietan, kalea egiten du bere euskarak; ikusgarria eta entzungarria den heinean, gizartearentzat ere kontuan hartzekoa da euskararen esparru zabal hori.

Eta euskarak bere egingo balitu nazioarteko sareak? Txapela buruan, euskara munduan ibiliko balitz, zer? Esparru besarka-gaitza amestuko luke. Baina, hala eta guztiz ere, bere esparru txikiagoak gordeko lituzke: barne-barnekoa, hurkoaren komunioaren arlokoa, kale eta auzuneetako, herrikoa eta hizkuntza-komunitatekoa.

Eta mundu honetan, esparru horiek guztiek esentzia linguistiko desberdin eta berezituko esparru ahaideak dauzkate aldamenean. Askoren buruan, barne-barneko esparruan ere euskara erdarekin bizi da, kalean euskara erdarekin bizi da, munduan euskara erdarekin bizi da. Baina euskara ez da erdara, *geza sagastian urtebia* ez den modu berean.

Ikus litekeenez, euskararen esparruak barne-esparru berezituak dauzka, besarkatzen dituen lur-arloek dauzkaten ezaugarrien arabera. Eta, hara, tarte honetan, beste galdera bat: euskara pentsatu eta komunikatu horren balizko esparru horiek guztiek ba al dute etorkizunik?

Itauna formulatu baldin badugu, erantzunen bat irudikatzen dugulako da. Euskarazko komunikazio-esparruak etorkizuna badu; zuhaitzek etorkizuna izan lezaketen moduan, ur garbiek izan lezaketenaren modukoa. Etorkizuna eduki, denak du; baina baldintzatu, jakina. Aipatu dugu lehen etorkizun-kontu hauetan nahi izatea faktore giltzarria izan ohi dela, baina ez da bera giltzarri bakarra: izan ere, testuinguru batzuetan errazago da aurrera egitea, beste batzuetan nekezago, baten batean ezinezkoa, agian; baina

eduki, denak du, etorkizuna. Zelakoa da kontua; egunak bere eguraldia du, beti, nolakoa duen da arduratzen gaituen afera.

Bakarrizketaren etorkizuna oso da norberarena. Norberak mugatzen du bere buruarekin hitz egiteko hautatutako kodea eta sistema, bat baino gehiago dituenean. Norberak nahi duen bitartean, ez dago ukatzerik euskarazko barne-hizketak etorkizuna baduena. Gaixotasuna edo heriotza tartean ez badira behinik behin, nola ukatu barne-hizketaren indibidualismo purua; dakienak dakien heinean, bere esku dauka bere nahierako sistema.

Hurkoarekiko komunikazioaren etorkizunak baldintza gehiago izan lezake. Ez da nahikoa batek jakitea eta egin nahi izatea. Lagunak ahalbidetu behar du norberak nahi duena, batek erraztu behar dio bidea besteari. Gutxienez biren arteko kontua da kanpo-hizketa. Kanpo-hizketaren esparrua konplexua da, batena baino biren esku-hartzea exijitzen duena, eta, hartara, negoziatioari lotua da. Konbentzimenduari, bestea norberaren tesietara hurbiltzeari, dago lotua hurkoarekiko komunikazio-esparruaren etorkizuna.

Espazio publikoaren etorkizuna are gaitzagoa izan daiteke: baldintzak ugaritzen diren heinean, konplexutasunak mailaz maila gora eta gora egin lezake. Gehiengoan eta gutxiengoan talka ere hor dago, legeen konkurrentzia bera ere hor dago; borondate indibidualari borondate publikoa eta administratiboa gehitzen zaizkio. *Zenbat buru hainbat abururen* esparru besarka-gaitzaren aurrean aurki gintezke, beraz. Babesa eta eraso, ghettoa eta plaza publikoa... aldagaiak gura beste. Erantzun bakarrik ez, ezin. Zilegi liteke pentsatzea ezen zenbat eta indartsuagoak izan barne-barneko eta hurbileko esparruak, orduan eta indartsuagoak izan daitezkeela esparru irekiak eta publikoak. Baina hori bermatzerik ez dago.

Horregatik hain zuzen, globalismoaren garaiko euskararen eta euskarazko komunikazio-esparruaren etorkizuna marrazteko paleta ona ez ezik esku ona ere beharko da, baldin eta oihala arrakastatsua

izatea gura baldin bada behintzat. Globalismoak baldintza ugari dakartza berarekin: asko zailak, beste batzuk, aldiz, erosoak. Beltza eta zuria batera bizi dira garai zibernetikootan (garai guztietan bezala, bidenabar esanda). Globalismoaren garaiko euskararen eta euskarazko komunikazio-esparruaren etorkizuna posible da, litezkeen munduetakoa den heinean.

Eta, itaunetara itzulita, irteera komunik ba al dute komunikazio-esparru desberdin horiek? Etorkizun komunari buruz ari gara, potentzia komunari buruz, hain zuzen ere. Bada, bai; hala behar dute-eta.

Herri nekatua ematen du euskararen geureak, zorretan itota balego moduan. Hala ere, Arestik ziokeenez, beste inoren zorrik ez genuke ordaindu beharko. Ematen du etxean ez dagoela ogirik eta, dirurik ezean, inoren ondra erosi beharko litzatekeela, jaia eta laneguna berdintzeko, Gernika irabazteko eta infernua garaitzeko. Askok ei dira euskararen komunikazio-esparrua erdarazko komunikazio-esparruetara hurbildu nahian dabiltzanak, horren menpeko egin guran ari direnak. Ondra galtzea dakar horrek.

Zer irteera komun dute gure komunikazio-esparru desberdin horiek? Bakarra: *euskararen erkidegoa indartzea*. Duela urte batzuk jada, Lucien Etxezaharretak aterabide bakarra “*gure kultur espazioaren gureganatzea*” zela adierazi eta zera erantsi zuen euskararen herria indartu behar horri buruz¹⁵: “*Ikastolek bidea erakusten dute. (...) Hori da azken hamar urteetako egitate handienetarik bat. Euskara euskaraz zaintzea eta zabaltzea; ximplea da iduriz, baina hor da ekintza iraultzaille handia.*”

Hau da, edo euskal hizkuntza-erkidegoa euskararen etorkizunaz erdituko da, edo ez da izango. Arestiko esparru desberdin, askotariko horiek etorkizun komuna dute edo ezer ez dira izango. Alegia, barne-barneko esparruak lagun hurkoaren adiskidantza du, edo gero eta hutsalagoa izango da; esparru hurbil eta konfiantzazkoak kalearen

laguntza du, edo gero eta ahulagoa izango da; kaleak hizkuntza-erkidegoaren laguntza du, edo gero eta bakartuago sentituko da. Hizkuntza-erkidego hori, berriz, ez da hiztun-gune nagusiak dauden lurraldera mugatuko, lurralde horretaz landa eta itsasoz bestaldean ere aurkituko du adiskiderik, edo bestela bere muga estuen barruan itoko da. Hartara, edo komunikazio-esparru horiek guztiek elkar elikatzen dute, edo ez dira deus izango.

Potentzia komuna garatzeko, hizkuntzak estatusa, praktikotasuna, atsegingarritasuna, funtzio soziala... horiek guztiak behar ditu. Eta, horiek guztiak bat eginda inon aurkitzekotan mundu moderno honetan, gizarte-komunikazioaren esparruan aurkitzen ditugu, modu paradigmaticoan aurkitu ere.

3.1.- SUBSTANTZIA MEDIATIKOA: DIGLOSIAREN DANTZA

Usteak, erdiak ustel; askoren hutsa da hemen. Bestela izan zitekeela pentsatu genuen, baina Historiak geure lekuan jarri gaitu. Izan ere, aurreko mendeko hirurogeita hamarreko urteetan Hego Euskal Herriko prentsa berriemaile elebidunak euskarazko prentsaren alde zerbait handia egin zezakeela uste izan bagenuen ere, denborak argitu digu planteamendu hori hutsaren hurrengoa izan dela. Asko egin daiteke euskararen alde erdaraz, zioten, sinetsi nahi izan genuen, sinetsi egin genien; baina espero baino gutxiago egin da, gutxi zinez.

Balitzko demokrazia linguistiko baten izenean, Hegoaldean aldizkariak eta egunkariak *ele bitan* agertzen hasi ziren frankismoaren azken hatsetan; alderdi eta talde bakoitzak bere-berea sortzeari ekin zion. Une hartan, beste askoren antzera, Euskal Herriak prentsa berriaren eta berriztatzailearen beharra zeukan, eta gogo hori asetzen saiatu zen. Elebitasunak euskaldunon hizkuntza-beharrak bideratuko zituelakoan, eltze berean nahastu ziren esentzia

desberdinak. Ez da zopa onik izan ondoren, ez behintzat euskararentzat. Are: prentsa elebidun diglosikoaren *lehorreratzeak* (esan dezagun horrela) hondamendia eragin zuen orduko Hego Euskal Herriko euskarazko kazeten ontzidian. Garai hartakoak dira, berbarako, *Anaitasuna* eta *Goiz-Argiren* heriotza-ziurtagiriak, eta *Zeruko Argia* bera ere hil-hurren izan zen harik eta, *Argia* huts bihurtuta jada, ezarian-ezarian indarberritu zen arte.

Mende laurden inguru igaro da ordudanik. Euskal Herriko hedabideen panoraman aldaketa izugarriak izan dira urteotan. Hedabide batzuk jaio diren bezalaxe, beste batzuk hil egin dira, edo hil egin dituzte. Merkatu-legeek, kontsumo-azturek, zalantza politikoez, jazarpen judizialek, herri borondateek ezaugarritu dute gure esparrua; eta baldintza horiek ez dute beti lagundu euskarazko oihala. Sasi guztien gainera, bai prentsa, bai irratia, bai telebista, baita sareko atariak eurak ere hor daude, batzuk euskaraz eta gehienak erdaraz.

Edozelan ere, urteak joan urteak etorri, pertsonok gure harreman indibidualak zein kolektiboak garatzeko eta bideratzeko beharrezko dugun tresna kognitibo eta azaltzaile nagusi izaten jarraitzen du hizkuntzak, bera da giza eta gizarte-harremanetarako eta komunikaziorako erremintarik behinena. Nola pertsonak hala jendarteak hizkuntzaren beharra dute mundu erreala ezagutzeko eta mundu horri buruz eztabaidatzeko. Hizkuntza ez da beste tresnaren bat, da Tresna. Erkidegoaren osatze eta trinkotze prozesuetan, tresna kognitibo eta azaltzaile hori falta baldin bada, hankamotz dira prozesuok. Hankamotz, zeren mundua ulertzeko erreminta falta baita. Hankamotz, zeren diskurtsoa eraikitzeke erreminta falta baita.

Zer kognizio-bide da eleaniztasuna herri baten egituraketa publikoan? Zelan pentsatzen dute eliteek, zein hizkuntzatan inferitzen dute? Zer alokuzio-modu hautatuko dute elite horiek? Zein hizkuntza bidezkoa da eliteon agerraldia gizarte-komunikazioan? Eleaniztasuna? Zer da hori?

Euskarazko kognizio eta alokuzio indibidual nahiz publikorik gabe, gaitz dute euskarak eta euskal hedabideek gora egitea. Elitearen isla mediatiko euskaldun barik, zer botere-harreman gara dezake euskarak diglosiaren basamortuan?

Isla hori eta kognizio eta alokuzio indibidual zein publikook bermatzeko, euskarazko kultur ekoizpena eta zirkuitu mediatiko taxuzkoak bermatzeko, esparru egituratu eta autozentratuaren premian gaudela deritzogu, modu horretan, behingoz periferiko izateari utzita, gure hizkuntza bere neurrira jositako soinekoan eroso senti dadin.

Zer da, baina, ahotan darabilgun euskararen esparru autozentratua? Eta zer egituratze-motari buruz ari gara?

4.- POTENTZIA AUTOZENTRATUA: NOR BERE ESPARRUTIK, HIZKUNTZA-ERKIDEGO OSORA

Herria da gorputza, hizkuntza bihotza. Gorputz mediatikorik jartzen ez zaion bitartean bihotzari, euskaldunak izan ere ez gara atmosfera publikoan.

Prentsa euskaraz bizi da. Irratia euskaraz bizi da. Telebista euskaraz bizi da. Ziber-mundua euskaraz bizi da. Bizi, bizi dira; denak begibakar, denak hankamotz. Zergatik? Kate-begi isolatuak direlako euskarazko produktu mediatikoak. Eta, bestetik, hauskorrak iruditzen zaizkigulako tresna horiek.

Oso-tasun- nahiz iraunkortasun-koziente txikiko esparrua da euskaldunona hedabideetan: gure hedabideak oso-osoak direnik askok ez du sinesten, ezta iraunkorrak direnik ere. Eta badira: beste asko bezain osoak, beste asko bezain iraunkorrak. Ez gatoz

basamortutik. Larre motzetik bai, basamortutik ez. Bada, atera kontuak.

Errore handia da gizarte-komunikazioaren kate-begi bakartuak sistema integratu batera ez hurbiltzea: txikitasunean indar-ahala ez indartzea dakar horrek, urak alde egiten uztea dakar horrek. Gure potentzia zaindu behar dugu. Metatu eta abian jarri.

Gizarte-komunikazioari begira, euskaldunak txarto eta deseroso sentitu gara maiz. Ate berriak irekitzea da kontua eta, horretarako, beregaintasun kulturala nahiz linguistikoa beharrezkoak ditugu. Egia esan, hedabide zenbaitek ahalegin dezente egin du dagoeneko norabide horretan, baina ez da nahikoa.

Gure Irratia, Irulegiko Irratia eta *Xiberoko Botzak* sorturiko *Euskal Irratiak* egitura eredugarria da, potentzia eta indarra zaintzeari eta biltzeari gagozkiola, eta ezin ahortzi oztopoak oztopo bide hori jarraitu guran dabilzala Euskal Herriko beste hainbat irrati ere, *Arrosa* egitasmoaren inguruan bilduta.

Telebista arloan ere bada mugimendurik, euskarazko tokian tokiko telebistek aurrean bertan abiarazi baitute euren arteko koordinazioa eta ETB handiarekin ere berbetan ari baitira.

Prentsaren alorrera etorrira, euskarazko tokian tokiko kazeta askok *Topagunean* bilduz geroztik eskualdeka egituratu, botaldiak handitu eta maiztasuna areagotzeari ekin diote. Era berean, *Euskarazko Komunikazio Taldeak* kaleraturiko *Berriak* eta tokian tokiko *Hitza*-sortak ere esparru egituratu indartsua ari dira sortzen. Ezin ahortzi, halaber, *Argia* eta *Herria* klasikoei sortu zaizkien bidelagunak ere badaudela: dela *Zabalik*, dela *Aldaketa 16*.

Unibertsitate-, ezagutza- eta teknologia-alorretan ere hor daude erreferentzia ezartzen *Uztaro*, *Jakin* eta *Elhuyar*. Gauzatuko al da EHUK bultzatu gura duen euskara hutsezko telebista-katea, bai zientziaz, bai kulturaz baita teknologiaz ere?

Alorrez alor, beraz, gauzak mugitzen ari dira, baina hori da kontua: alorrez alor ari direla mugitzen (astiro, halere), alor bakoitza

gainerakoekin harremanik ez daukan gela bakartua bailitzan. Badira, zorionez, eskema zurrun hori gainditzen saiatzen diren planteamendu multimedia batzuk (*Goienaren* kasua hor da, adibidez), baina salbuespen bakan baino ez dira oraingoz. Gabezia horretaz landa, gainera, indarrak alferrik ez xahutzen eta baliabideak optimizatzen lagunduko lukeen sektorearen plangintzarik eza, koordinazio falta antzematen da.

Zelan bideratu ordea plangintza hori? Ez da erraza, inolaz ere; batetik, plangintzak uniformetasuna eta zurruntasuna izan ditzakeelako lagun eta, aldi berean, monopoliorako tentaldia presente egon daitekeelako; haatik, beste muturrera jauzi eginda, gehiegizko sakabanatzeak ahulezia ekar dezake ondorio modura. Funanbuluen gisan ibiltzea dagokigu, beraz, oreka zail horren xerka.

Edozelan ere, plangintzarekin edo plangintza barik, koordinatuta nahiz nor bere kasa, baina argi izan behar da euskarazko hedabideek, euskarazko diren heinean, arazo komunak dituztela. Egin kontu: uneotan euskararen presentzia mediatikoa txikia bada, are txikiagoa izango da laster, 50 kate baino gehiago etxeko ezkaratzeraino helduko zaizkigunean. Ezin ahaztu, horrez gain, komunikazio-talde erraldaien fusio-prozesuen aroan bizi garela eta mokadu ederra izan gaitezkeela haientzat.

Hori guztia gogoan, beraz, igarri-igarrian dago euskarak bere zentralitate propioa ezartzeko daukan premia gorria. Panorama hori izanik, logikoena zera litzateke: bakoitzaren ardura nagusia nor bere alorra zaintzea izateaz gain, euskaraz diharduten hedabideen artean elkarlan-politika abiatzea.

Besteak beste, horri guztiari erantzun gura dio Kongresu honetan *Sinergien Egun* modura bataiatu denak. Bai eta antolatzaileek eurek bultzatu nahi duten sektorearen *Liburu Zuriak* ere. Eta horretara etor liteke *Ikerkuntza Zentro* gisa bataiatzen ari garena.

Edozelan ere, dezentez errazago da kontuak formulatzea gero beroriek gauzatzea baino, elementu esentzian (euskaran) bat etorriagatik, elementu horren substantzia gizarteratzaile diren hedabideen artean interes-gatazkak sortzen direlako. Horregatik hain zuzen, batera ezer egitekotan, lehen urratsa elkarren izate bereziaren eta autonomiaren onarpena izan behar da, bestea den errealitate horren aitopena.

Behin pauso hori emanda (hain xumea itxura batean, hain korapilatsua praktikan), euskarazko hedabideek batera (eta, ahal bada, administrazio desberdinekin elkarlanean) garatu behar lituzketen lehentasunezko egitasmoak zerrendatzea letorke. Euskarazko komunikabideen aldeko sustapen-kanpaina bateratu batek, barbarako, guztiz lehentasunezkoa dirudi, gutxien-gutxienean kezkarria baita XXI. mende hasieran eta euskara batuta, hezkuntza sisteman burua sartuta eta lurraldearen zati batean behintzat ofizialtasuna lortuta dugun honetan, duela ia mende bateko jarraitzaile-kopuru bertsuekin segitzea. Lehentasunezko dirudite, halaber, beste zenbait egitasmok: oraindik ere eginkizun den euskarazko albiste agentzia, etorkizun-joera eta premiak identifikatu eta berauei erantzungo liekeen *cluster* moduko baten sorrera...

Hau da, sinergiak bultzatuta babes-hesiak jaso behar dituela euskarazko komunikazio-esparruak, bere zentraltasuna arriskuan egon ez dadin (edo, zehatzago oraindik, behingoz bere zentraltasuna ezarri ahal izateko).

Babes-hesiok altxatuagatik, ordea, beste arazo bat ere izango da (egia esan, ondo presente dago dagoeneko) etorkizun gero eta globalizatuago horretan: zergatik hautatuko du euskaldunak euskarazko hedabidea beste dozenaka hedabideren artean? Dezente egin da berba honetaz dagoeneko, eta errezeta ere behin eta berriro aipatu izan da: besteek eskaintzen ez duten hori eskaintzen asmatzea da gakoa; plusak, balio erantsiak eskaintzea, alegia. Abstrakziotik zehaztasunerantz etorri guran, *identitate bat eskaintzea* izan da

batzuek botatako ideia, *ikuskeraren berezi bat* aipatu izan dute beste batzuek, *produktu originalak* egin behar direla ere entzun dugu...

4.1.- HIZKUNTZA-ERKIDEGOA ERATZEN

Kontuak kontu, plus horiek guztiak autozentramendutik etorri behar direla begitantzen zaigu. Kanpoko eragileen ereduen aurrean mimetikoki jokatu ordez, barrura ere begiratzea eta barrua askatzea esan gura du autozentramenduak; hau da, hizkuntza-erkidego propioaren egoeraz jabetu eta horren arabera soinekoak egiten saiatzea, inorena modu kaskarrean kopiatzen ibili beharrean.

Munduari hizkuntza-erkidego horren begiekin begiratzea, azken batean: haren kultur ondarea izatea oinarri, sorburu nagusi, mundura zabalik izanik betiere. Lehendik dagoena beste barik euskaraz paratzen tematu beharrean (horrela ez baitago eredu erakargarririk osatzerik, fotokopiek lan originalek baino kalitate txarragoa izaten dutelako beti), norbere hizkuntza-erkidegoaren kultur ondarea eta hari dagokion erreferentzia-sorta baliatuta horren arabera komunikazio-erkidegoa prestatzea, bertako kideak asebeteko dituzten komunikabideak eskaintzea, euskaratik bertatik (eta hizkuntza-erkidego guztia erreferentzia modura hartuta) informazioa kodetu/deskodetzeko eta jendea entretenitzeko tresnak eskuratuta.

Hizkuntza-komunitate guztia erreferentzia modura hartuta esan dugu arestian, eta horrek ere badu bere garrantzia, bai behintzat erkidegoaren barne-kohesioa sendotu gura izanez gero. Eta badago horren premia, bai, azken ikerketen arabera euskaldunona 700.000 lagun eskasek osaturiko komunitatea baino ez delako; gutxiago dira ordea islandiarrak, baina, kongresu honetan bertan egiaztatu ahal izango dugunez, alde horretatik ez daukate aparteko arazorik. Euskal hizkuntza-erkidegoa, aldiz, munduko hizkuntza-erkidego garrantzitsuenetako biren artean kokaturik dago, eta ez da erraza erraldoi bi horien artean norbere esparruari eustea. Horregatik, komenigarria ez ezik ezinbestekoa da, hizkuntza-komunitate horren

barne-kohesioa sendotze aldera, euskarazko hedabideek darabiltzaten erreferentzia-sistemek komunitate hori osotasunean aintzat hartzea; izan ere, aldameneko hizkuntza-erkidegoetako erreferentziak baliatzean (oharkabeen bada ere) norbere komunitatearen sakabanatzea apur bat gehiago zurkaizten baita.¹⁶

Euskararen erkidego mediatikoa, euskararen komunikazio-esparru garatua, bestalde, muga administratiboez gaindikoa izango da, izatekotan. Muga administratiboez gaindiko esparru kultural eta linguistikoak zilegiak ez eze, gauzagarriak eta gorpuzgarriak dira. Guk geuk ere demostratu dugu hori behin baino gehiagotan, lehen legez baita orain ere: Urdazubiko Pedro Agerre Azpilkueta Saran egin zen *Axular*, eta Donostian jantzi zuen txapela Urepeleko Fernando Aire *Xalbadorrek*.

Beraz, euskararen parametroetatik pentsatu, diseinatu eta gauzaturiko erreferentzia-sistemak baliatu behar dira, erreferentzia-sistema horiek ondo koordinatutako komunikazio-esparru batean txertatzeaz gain. Hasieran altxatu dugun hezurduraren elementuekin esanda, esentzia substantziaren bidez gizarteratu eta bere potentzia guztia garatzea, azken batean. Eta beregaintasun kulturala eta linguistikoa behar ditugu horretarako.

Gauzak izendatzea, bistan denez, gauzok praktikan gauzatzea baino errazago da, baina izendatu ezean ezerk ez ei dauka izanik. Ea Kongresu hau izenetik izanerako zubia zeharkatzen hasteko baliagarri zaigun. Autozentramenduak eta beregaintasun kultural eta linguistikoak bide eman behar digute euskararen erkidegoa eraikitzeko, euskararen nazio mediatikoa bidegile dela.

¹ Winston Churchillen ahotan maiz jarri izan den maxima.

² Aristoteles, (1997): *Metafisika*, Klasikoak, SA, Bilbo, (129 or.).

³ Aristoteles (op. cit.: 149).

⁴ Lertxundi eta Mujika (ed.), (2001): Koldo Mitxelena gure artean, Alberdania, Irun (54 or.).

⁵ Mitxelena (op. cit.: 393).

⁶ Mitxelena (op. cit.: 73).

⁷ *Anaitasuna*, 323-324 zenbaki bikoitza, 1976-IX-15.

⁸ Aracil, LL., (1982): "El bilingüismo com a mite" in *Papers de sociolingüística*, Edicions de la Magrana (Els Orígens bilduma, 9. zenbakia), Bartzelona, (39-57 or.).

⁹ Izagirre, K., (1997): Incursiones en territorio enemigo, Pamiela, Iruñea.

¹⁰ *Larrun*, 48. zenbakia, 2001eko urria.

¹¹ Spinoza, B., (1996): Etika, Klasikoak SA, Bilbo, (182. or.).

¹² Croce, B., (1996): Estetika brebiarioa, Klasikoak SA, Bilbo, (13. or.).

¹³ Edorta Jimenezen ahotan jarritako salaketa.

¹⁴ Descartes, R., (1997): Metodoari buruzko diskurtsoa, Klasikoak SA, Bilbo, (26. or.).

¹⁵ Etchezaharreta, L., (1979): “Kultur espazioak eskuratu”, in *Jakin* 10, (13-14 or.).

¹⁶ Ikuspegi honetatik, beraz, Madril edo Parisko gobernuak ez dira *gobernu zentralak*, eta *Legebiltzarraz* mintzo garenean ere EAEkoaz ala Nafarroakoaz ari garen zehaztu beharko litzateke, *Ligako partidak* edota *Gobernuaren Ministerioak* aipatzean, Espainiakoez ala Frantziakoez ari ote garen zehaztu beharko genukeen bezala, Alemaniakoez edo Indiakoez ari garenean egiten dugun moduan.

